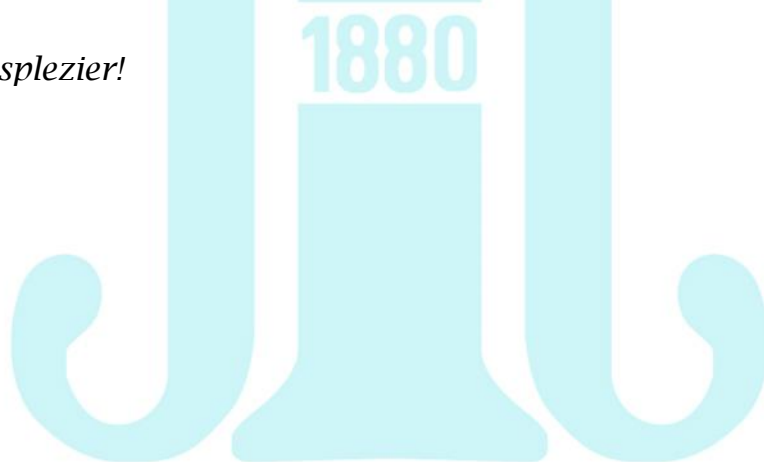

Even uw aandacht...

*Deze 'smaakmaker' laat u toe kennis te maken met dit werk.
Dit tekstfragment mag niet gebruikt worden voor opvoering. Het
mag niet worden gedownload, afgedrukt of verder verspreid.
Indien deze smaakmaker u bevalt, raden we u aan het volledige
toneelstuk te ontlenen en te lezen voor u tot de aankoop van
boekjes voor opvoering beslist.*

Veel leesplezier!

CANDIDE

(of: Optimist tot in de kist)

Een filosofische komedie

1880
door

Paul van Keymeulen

Naar Voltaire's Candide (1759)

Toneelfonds J. Janssens – Antwerpen

2014

Nr.2697

OPVOERINGSRECHT

Het opvoeringsrecht wordt verkregen na aankoop van tenminste VIJFTIEN tekstboekjes bij de uitgever en na betaling van de verschuldigde opvoeringsrechten aan:

S.A.B.A.M.
Aarlenstraat 75-77
1040 Brussel
www.sabam.be

Na aankoop van het verplicht aantal boekjes krijgt men van de uitgever een aanvraagformulier dat, degelijk ingevuld, minstens vier weken de opvoering(en) naar S.A.B.A.M. moet worden gestuurd.

Men is volgens de Auteurswet strafbaar als men gebruik maakt van gekregen, gehuurde, geleende of gekopieerde boekjes.

Wanneer men niet voldoet aan de hier opgesomde voorwaarden, worden de geldende opvoeringsrechten met 100% verhoogd.

Voor Nederland wende men zich tot:

Stichting Bredero Auteursrechtenbureau
Valeriaanstraat 13
1562 RP Krommenie
www.stichtingbredero.nl

BELANGRIJKE OPMERKING !

Alle rechten voorbehouden. Iedereen die toestemming verkreeg het stuk *CANDIDE* op te voeren moet de naam van auteur *PAUL VAN KEYMEULEN* vermelden in alle publicaties die n.a.v. de voorstellingen verschijnen. De auteursnaam moet onmiddellijk onder de titel vermeld worden, in een lettertype minstens half zo groot als dat van de titel, maar minstens twee keer zo groot als dat waarin de naam van de vertaler, regisseur en spelers wordt vermeld.

Wettelijk depot D/2001/0220/042
ISBN- 978- 90-385-07354

© 2001 Toneelfonds J. Janssens/Paul van Keymeulen
www.toneelfonds.be

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Toneelfonds J. Janssens – Te Boelaerlei 107 – 2140 Bght Antwerpen
Tel 03 366 44 00 . Fax 03 366 45 01 . info@toneelfonds.be

PERSONAGES

(Onbeperkte bezetting)

Candide

Cunégonde, dochter van baron von Teuten tot dem Brunck

Baron von Teuten tot dem Brunck

Pangloss, filosoof en huisleraar van Cunégonde en Candide

Cacambo, halfbloedindiaan, knecht van Candide

Martijn, levensfilosoof

Doublures (tussen haakjes het tafereel waarin ze spelen)

Barones von Teuten (1), vrouw van dominee (4), Angelina (8-9)

Rupert, zoon van de baron (1), Commandante (11)

Julien, majordomus (1), dominee (4), Abbé (19)

Soldatenronselaar I (4), Lakei (9), Wachter I (11), assistent (19)

Soldatenronselaar II (4), wachter II (11), matroos (18)

Kastelein (3-4-5), Jacob (8-14-16)

Oude man (6), Nestor (14), Moka (23)

Oude vrouw (6)

Ischaak (7), Vanderdeur (16)

Vizier (7), Jagersma (16)

Officier (8), Sergeant (11), kapitein (22)

Gouverneur (9), Dottore (18)

Neger (15)

Regisseur (17)

Meisje (14), Paquette (20)

Meisje II (14), Brighella (19)

Pococouranté (19)

Indianen

INHOUD

Candide (of: Optimist tot in de kist) is een toneelbewerking van het filosofisch verhaal van Voltaire, waarin hij objectiviteit betracht maar het laat bruisen van ludieke kritiek, spot en sarcasme op de maatschappij, en aan verhaalelementen en intrige geen serieuze aandacht schenkt. Integendeel. De intrige vertoont een ongebreidelde fantasie zoals in avonturenverhalen wordt verwacht.

Het is in de eerste plaats Voltaires bedoeling om aan de hand van soms hilarische situaties zijn filosofie aan de man te brengen en de wantoestanden van zijn tijd aan de kaak te stellen op een koele maar toch (licht) aanstootgevende manier.

Wat ‘Candide’ in de 21^e eeuw nog erg genietbaar maakt is naast de losgeslagen fantasie, de directe sobere stijl en de onderhuidse satire.

‘Candide’ speelt zich af in het oude Europa en in de Nieuwe Wereld, wat Voltaire de gelegenheid geeft de talrijke genocides - meestal godsdienstoorlogen – te veroordelen, de Spaanse conquistadores naar de brandstapel te verwijzen, de jezuiten naar hun colleges te verbannen en de slavenhandel sarcastisch te beschrijven. De hefboom van zijn humor en ironie is een logica die werkt met premissen maar uitgaat van dwaze axioma’s. Alle hoofdpersonages hebben dan ook iets te maken met ‘filosofie’, wat aanleiding geeft tot amusante gesprekken. De actie van het stuk gebeurt, op weinig uitzonderingen na, buiten de scène, zodat de (talrijke) decors eenvoudig weer te geven zijn. De personages zijn wel talrijk, maar het spel laat veel doublures toe. Eenzelfde acteur kan tot drie en zelfs tot vijf rollen spelen. (bv. Die van de kastelein)

Een laatste suggestie. Het staat de regisseur geheel vrij, en persoonlijk zou ik dat uitstekend vinden, om de commedia-dell’arte-stijl op het hele stuk toe te passen en zich niet te beperken tot die scènes die als zodanig uitgewerkt werden.

Eerste tafereel

(Eetkamer in het kasteel van Baron von Teuten tot dem Brunck. Aan tafel zitten: de baron, de barones, hun zoon Rupert en de huisleraar Pangloss. Ze wachten op Cunégonde, de dochter, en op Candide. De baron haalt zijn horloge boven, bekijkt ze en vergelijkt met de staanklok. Het is één uur: de klok luidt. De baron gromt ontevreden. Er heerst spanning.)

BARON : Rupert?

RUPERT : Jawohl, mein Herr!

BARON : Wat heb je vanmorgen geleerd?

PANGLOSS : Meneer de baron,...

BARON : *(onderbreekt hem)* Mijnheer de huisleraar, wil zo goed zijn mijn zoon te laten antwoorden. Rupert? *(Rupert zwijgt)* Wel, Rupert?

BARONES : Mijnheer mijn gemaal, ge ziet toch wel dat Rupert zich onwel voelt.

BARON : Onwel! Onwel? Kunt gij dat verklaren, meneer Pangloss?

PANGLOSS : Zeker, meneer de baron von Teuten.

BARON : Verklaar het dan!

PANGLOSS : Wel, euh, meneer de baron, na mijn filosofieles...

BARON : Filosofie? Wat voor filosofie?

BARONES : Heer gemaal, laat meneer Pangloss toch de tijd om het uit te leggen.

BARON : *(grommend)* Filosofie, filosofie!

BARONES : Meneer Pangloss, verklaar ons uw filosofie!

PANGLOSS : Zij is samen te vatten in een paar woorden.

BARON : Vat ze samen, Pangloss!

BARONES : *(tot de baron)* Manlief, kalmeer toch!

PANGLOSS : Mijn filosofie, mevrouw de barones, luidt als volgt: Alles is geschapen met een welbepaald doel en dat is ook de reden waarom alles op aarde perfect in orde is. Een betere wereld bestaat er niet. Deze wereld is de beste der werelden.

BARON : *(spottend)* Amen!

BARONES : *(verwijtend tot haar man)* Baron! *(tot Pangloss)* En hoe bewijst ge dat?

PANGLOSS : Oh, mevrouw de barones, niets is gemakkelijker. Een eenvoudig voorbeeld: onze neus.

BARON : Wat is er mis met onze neus?

PANGLOSS : Precies, meneer de baron, er is niets mis met onze neus. Hij staat in het midden van ons gezicht onder onze ogen. Het is evident dat hij daar staat om onze bril te dragen, want anders zou onze bril naar beneden vallen. En dus bezitten wij brillen.

BARON : Quatch!

BARONES : Dat lijkt toch evident, mijn gemaal. (*tot Pangloss*) En verder, meneer de filosoof?

PANGLOSS : Onze benen en onze voeten zijn even vanzelfsprekend gemaakt om met breiwool te worden bekleed. Daarom ook dragen wij sokken en kousen.

BARONES : Inderdaad, inderdaad. En verder, Pangloss, verder?

PANGLOSS : Een ander bewijs?

BARONES : Ja, ja!

PANGLOSS : Uit onze steengroeven halen wij blokken steen en van die blokken maken wij bouwstenen om er onze kastelen mee te bouwen, zoals het kasteel van de weledelgeboren baron von Teuten tot dem Brunck, een kasteel dat het mooiste is van geheel West-Falen.

BARON : (*trots als een pauw*) Daar kan ik inkomen. Goed geredeneerd meneer Pangloss. En verder?

PANGLOSS : De zwijnen, baron!

BARONES : De zwijnen, Pangloss? De varkens?

PANGLOSS : Ja, mevrouw de barones, de varkens. Het is algemeen bekend dat aan een zwijn alles eetbaar is en kan gegeten worden, van de hammen tot de poten, van de darmen tot de...

BARON : Pangloss!

PANGLOSS : ... tot de oren. En omdat de zwijnen er zijn om te worden opgegeten, eten wij het hele jaar door zwijnenvlees en bijgevolg is onze wereld de beste die er bestaat en die men zich kan indenken.

BARON : Goed geredeneerd, Pangloss. (*tot Rupert*) Rupert?

RUPERT : Ja, pa!

BARON : Haalt gij profijt uit deze wijze lessen?

RUPERT : Zeker, pa. *(De majordomus is al een tijdje op en wacht op een geschikt ogenblik om een mededeling te doen. Hij kucht nadrukkelijk.)*

BARONES : *(tot majordoom)* Oui, Julien?

JULIEN : Madame la baronne est servie.

BARONES : Bien, Julien, tu peux servir.

JULIEN : Bien, madame la baronne. *(af)*

BARON : Waar is dat Frans goed voor ? Madame la baronne est servie, bien, Julien, bien. Kent die Julien onze taal niet ?

BARONES : Mijn gemaal, in onze wereld moet een majordoom Frans spreken, anders is hij geen maître d'hôtel, niet waar, Pangloss?

PANGLOSS : Non, madame la baronne.

BARON : Pangloss, alstublieft, hou uw manieren en spreek ons moers taal. *(Julien op)*

BARONES : Eh bien, Julien?

JULIEN : Si madame la baronne le permet. *(Hij toont de twee lege stoelen.)*

BARON : Vous pouvez disposer, Julien. *(Julien met een buiging af.)* Waar blijven mijn dochter en Candide? *(De barones en Pangloss tonen dat ze het niet weten. Rupert schiet in de lach.)* Rupert, wat heeft dat te betekenen? Weet gij soms waar uw zuster en Candide zijn?

RUPERT : Ja, pa!

BARON : Zeg het dan, miljaar...

BARONES : Carl, alstublieft! *(tot Rupert)* Rupert, waar hebt gij uw zuster voor het laatst gezien?

RUPERT : In haar kamer.

BARONES : En Candide?

RUPERT : Ook in haar kamer!

BARON : Waaattt! *(belt Julien op)* Julien, verstaat gij West-Faals?

JULIEN : Natürlich, mein Herr.

BARON : Goed! Haal dan als de bliksem ma fille Cunégonde. En en passant ook mon neuve Candide. Ge zult ze samen op de kamer van mijn dochter aantreffen.

JULIEN : Zeker, meneer de baron. *(Op dat ogenblik komt Cunégonde op en loopt naar haar vader om hem te kussen, maar de baron wijst haar af.)*

BARON : Cunégonde, waar komt gij vandaan?

CUNEGONDE : *(Kijkt verbaasd naar haar moeder en naar Pangloss, die hun armen in de hoogte steken.)* Van mijn kamer, pa.

BARON : En wat deed gij op uw kamer, Cunégonde?

CUNEGONDE : Lezen, pa, een boek lezen.

BARON : Wat voor een boek, Cunégonde?

CUNEGONDE : Een boek over goede manieren. *(Rupert proest het uit)*

BARON : *(roept Rupert tot de orde)* Rupert! *(Rupert krimpt ineem)* Zo, zo, dochter ge waart goede manieren aan het lezen, ge bedoelt aan het leren, zeker?

CUNEGONDE : Maar, pa!

BARON : Genoeg! *(Candide verschijnt in de deuropening.)* Waar komt gij vandaan?

CUNEGONDE : *(naïef)* Uit mijn kamer, pa.

BARON : *(tot Candide)* Wat deed gij in de kamer van mijn dochter?

RUPERT : *(venijnig)* Achter het gordijn.

BARON : Achter het gordijn? Waatt! Cunégonde, terug naar uw kamer en zonder eten. Een week op water en droog brood. *(Cunégonde kijkt naar haar moeder die haar aanraadt te gehoorzamen. Cunégonde bedremmeld af langsheen Candide. De baron is opgestaan en grijpt Candide bij de kraag.)* Wat deed gij in de kamer van mijn dochter, gij koekoeksjong, gij geniepigaard, gij seksmaniak.

CANDIDE : Maar... maar...

BARON : Zwijg! Wat deed gij achter dat gordijn met mijn dochter, met uw bloedeigen nicht. *(schop onder de broek)* Wat waart ge daar aan het doen, hé? *(idem)* Gij schobbejak! Gij oelwapper. *(idem)* Uit mijn ogen *(idem)* en laat u hier nooit meer zien. *(Finale schop. Candide vliegt de deur uit die Julien met een buiging openhoudt.)* Pangloss, ge hebt gelijk: laarzen zijn gemaakt om nietsnutten een trap onder hun...

BARONES : Carl!

BARON : ... onder hun achterste te geven. *(Gaat voldaan en breeduit zitten.)* Julien?

JULIEN : Oui, monsieur?

BARON : Vous pouvez servir, Julien.

JULIEN : Bien, monsieur le baron, très bien. *(af)* *(Doek)*

Tweede Tafereel

(Voor het doek. Een vermoeide Candide strompelt verder.)

CANDIDE : Ik heb het proefondervindelijk ondervonden. Schoenen zijn gemaakt voor onze voeten en onze voeten om erop te lopen. En deze grenssteen om er mijn vermoeid achterste op neer te vlijen en wat uit te rusten. *(Gaat op de grenssteen zitten en doet zijn schoenen uit om zijn voeten te masseren.)* Ze zijn niet meer wat ze geweest zijn. Versleten, tot op de draad versleten. Verslijt ik zo ook de huid van mijn voeten? Pangloss heeft mij geleerd dat onze huid dient om ons lichaam bijeen te houden en te beschermen. Tegen wat, Pangloss? Tegen de kou, tegen de hitte, tegen de slijtage en tegen de muggen. *(Slaat een mug van zich af.)* Ach, Cunégonde, aan wat waren wij toch begonnen? Ons spel, was het zonde? We waren zo goed aan het leren waarom wij op de wereld zijn en waarvoor wij dienen: onze mond, onze lippen, one handen, onze... *(slaat een mug van zich af)* Ik moet hier weg of ik word levend opgevreten. Een herberg, eten, drinken, een bed om te slapen... Maar wie zal dat betalen, Candide, je bezit geen rooie duit. *(Heeft ondertussen zijn schoenen weer aangetrokken, staat op en loopt traag verder.)*

Derde tafereel

(Terras van een herberg. Twee soldatenronselaars zitten aan een tafel en drinken bier uit grote aarden kruiken. Vermoeide Candide verschijnt côté jardin.)

EERSTE RONSELAAR : *(stoot zijn kameraad aan)* Ziet gij wat ik zie?

TWEEDE RONSELAAR : *(bekijkt Candide van kop tot teen)* Ik zie wat gij ziet.

EERSTE RONSELAAR : Heel geschikt.

TWEEDE RONSELAAR : Ongeveer zes voet lang. Geschikt als grenadier.

EERSTE RONSELAAR : Nogal mager.

TWEEDE RONSELAAR : We dikken hem wel aan. Met spek en bonen.

EERSTE RONSELAAR : Een zwerver?

TWEEDE RONSELAAR : Ge vergist u, maat. Hij ziet er wel ondervoed en afgemat uit, zijn schoenen zijn weliswaar versleten en zijn kleren beslijkt, maar ze getuigen toch van een zekere welstand.

EERSTE RONSELAAR : *(tot Candide)* Vriend, kom bij ons zitten.

TWEEDE RONSELAAR : En drink een kruik op onze kosten.

EERSTE RONSELAAR : En eet een varkenskotelet met kartoffelen. *(Ze laten Candide tussen hen in plaats nemen.)*

CANDIDE : Heren, ik voel mij zeer vereerd door uw hoffelijkheid.

TWEEDE RONSELAAR : Ga zitten, vriend, en maak het u gemakkeijk.

EERSTE RONSELAAR : *(Klapt in de handen. Roept:)* Kastelein! *(tot Candide)* Hebt gij honger, hebt gij dorst?

CANDIDE : Mijn keel is uitgedroogd en mijn maag smeekt om voedsel.

TWEEDE RONSELAAR : Dat is ongezond, vriend, dat is zeer ongezond. *(Kastelein op)* Een kruik schuimend bier, brood, vlees, bord, mes en vork voor deze gentleman. En vlug, niet gedraald.

KASTELEIN : Zeker, heren, ik haast mij als de weerlicht.

EERSTE RONSELAAR : *(Houdt de kastelein tegen)* Maak er drie kruiken van. *(Slaat de kastelein op zijn ronde buik en schaterlacht. Kastelein ook lachend af.)*

CANDIDE : Heren, wie zal dat allemaal betalen?

EERSTE RONSELAAR : Geen zorgen, vriend, geen zorgen.

TWEEDE RONSELAAR : Ach, vriend, heren van uw conditie en afkomst en van uw gestalt en verdienste hoeven niet te betalen.

EERSTE RONSELAAR : Zijt gij geen zes voet lang?

CANDIDE : Om eerlijk te zijn: op een duim na.

TWEEDE RONSELAAR : Dachten wij het niet? Vriend, zijn wij niet op de wereld om elkaar te helpen en bij te staan?

CANDIDE : Gij hebt overschot van gelijk, mein Herr. Pangloss had gelijk als hij beweerde dat alle mensen gelijk zijn en dat onze wereld de beste der werelden is.

EERSTE RONSELAAR : Pangloss?

CANDIDE : Mijn vroegere huisleraar en filosoof.

TWEEDE RONSELAAR : Maar natuurlijk, Pangloss de bekende wijsgeer.

CANDIDE : Gij kent Pangloss?

TWEEDE RONSELAAR : Wie zou Pangloss niet kennen? Pangloss de optimist.

(Kastelein op met een reusachtige koude schotel en drie kruiken bier.)

EERSTE RONSELAAR : Prachtig kastelein, zet maar neer, we zullen er ons over ontfermen. *(Kastelein af.)*

TWEEDE RONSELAAR : *(tot Candide)* Tast toe, neem uw tijd en eet op uw gemak.

CANDIDE : Jullie maken mij beschaamd.

EERSTE RONSELAAR : Kom, kom, we klinken... op de kameraadschap. *(Ze klinken en drinken.)*

TWEEDE RONSELAAR : Eet smakelijk. *(Candide eet, maar de twee pikken ongemerkt een graantje mee. Na een poosje.)*

EERSTE RONSELAAR : Ik vraag me af, als ik u bezie, vriend... Zou het kunnen dat gij onlangs afscheid genomen hebt van een geliefd wezen?

CANDIDE : Oh, ja, oh, ja, ik hou zielsveel van Cunégonde, de dochter van baron von Teuten tot dem Brunck.

EERSTE RONSELAAR : Baron von Teuten tot dem Brunck?

CANDIDE : Kent gij hem, heren?

EERSTE RONSELAAR : Absoluut!

TWEEDE RONSELAAR : Wie kent baron von Teuten niet, die edelgeboren Siegfried?

CANDIDE : Carl von Teuten.

EERSTE RONSELAAR : *(tot zijn compganon)* Vriend, gij vergist u altijd weer in zijn voornaam.

TWEEDE RONSELAAR : Zo ben ik nu eenmaal.

EERSTE RONSELAAR : *(tot Candide)* Maar zo bedoelde ik het niet, mein Herr. Ik bedoelde niet een persoon van het vrouwelijk geslacht.

CANDIDE : Oohh!

EERSTE RONSELAAR : Begrijp me ook nu niet verkeerd. Ik bedoelde of gij niet zielsveel houdt van de vorst der Bulgaren, onze vorst Otto II?

CANDIDE : In 't geheel niet, want ik heb hem nooit ontmoet.

TWEEDE RONSELAAR : Dat is dan heel spijtig. Maar vergeet niet te eten.

EERSTE RONSELAAR : Otto II is de charmantste vorst die er bestaat. Wij drinken op zijn gezondheid.

CANDIDE : Mij best! *(Ze staan recht, drinken en gaan weer zitten.)*

EERSTE RONSELAAR : Excellent, excellent, mein Herr, ge hebt op de gezondheid van onze vorst gedronen en van nu af zijt gij zijn soldaat...

CANDIDE : Maar... *(wil rechtstaan, maar de twee ronselaars duwen hem neer.)*

TWEEDE RONSELAAR : Zijn verdediger...

CANDIDE : Maar, heren... *(zelfde spel)*

EERSTE RONSELAAR : Gij zijt de steunpilaar van het Bulgaarse leger.

CANDIDE : Maar... *(zelfde spel)*

TWEEDE RONSELAAR : Wij lijven u in bij de grenadiers.

CANDIDE : Maar... *(zelfde spel)*

EERSTE RONSELAAR : Als kolonel.

CANDIDE : Maar... *(zelfde spel)*

EERSTE RONSELAAR : Ge moet alleen hier nog uw handtekening plaatsen. *(Haalt een papier boven en duwt het onder de neus van Candide.)*

TWEEDE RONSELAAR : Hier nog uw naam. Hoe heet gij, mein Herr?

CANDIDE : Candide. Maar...

EERSTE RONSELAAR : Ik vul het voor u in.

TWEEDE RONSELAAR : En hier uw handtekening of een kruisje.

EERSTE RONSELAAR : Dat doe ik voor u, geeft u zich geen moeite, mein Herr. Ziezo, alles is nu in orde.

TWEEDE RONSELAAR : Hier zijn de tien pistolen die de vorst u als eerste soldij verschuldigd is.

CANDIDE : Maar... maar...

TWEEDE RONSELAAR : *(legt de tien pistolen op de tafel en roept:)* Kastelein? *(Kastelein meteen op.)* Kastelein, betaal uzelf!

KASTELEIN : Tien pistolen, meine Herren, dat is precies het bedrag van uw consummaties. Drie maaltijden en vijf kruiken gerstebier. Adieu, meine Herren, en bedankt voor de klandizie. *(Hij ruimt de tafel af en verdwijnt. De drie zijn ook opgestaan.)*

EERSTE RONSELAAR : En nu gaan we, voor we ten oorlog trekken, eerst oefenen.

PANTOMIME

Candide leert in de pas marcheren. De Eerste Ronselaar geeft de bevelen die de Tweede uitvoert en die Candide nabootst. Ze leren marcheren, keren en draaien, het geweer hanteren, de bajonet gebruiken, enz. Tijdens die oefeningen komen ze naar het voortoneel zodat het doek kan zakken. Als het doek volledig is gezakt hoort men een trompetgeschal eerst côté jardin, dan côté cour. De oorlog is begonnen. Een soldaat, bajonet op 't geweer, stormt het toneel op naar een vijand. Ze ontwijken elkaar op 't laatste ogenblik en verdwijnen in de coulissen. De ronselaars en Candide zijn inmiddels ook verdwenen. Men hoort nu kanonschoten en ander oorlogsrumoer. Twee kanonniers trekken een kartonnen kanonnetje voort. Men hoort twee kanonschoten en de twee kanonniers vluchten rakelings naast elkaar naar het vijandelijke kamp, maar komen terug om naar hun eigen kamp te rennen. Dan verschijnen twee lansiers zittend op een hobbelpaard dat voortgetrokken wordt. Ze zwaaien wild met hun sabel en sabelen elkaar neer en zij vallen dood op de nek van hun paard. Op Candide als grenadier. Hij weet niet goed wat gedaan. Hij ziet van overal soldaten opkomen en neervallen. Opeens houdt het strijdgewoel op. Grijs licht over het slagveld. Dan weerklinkt côté jardin een te deum en daarna côté cour. Nadien optocht van de beide legers, broederlijk onder elkaar.

Vierde tafereel

(Het toneel verbeeldt een desolaat landschap met op de achtergrond de ruïne van een huis. Candide op als haveloze soldaat. Uit de ruïne van het huis komt de dominee naar hem toe.)

DOMINEE : Hola, hola! Heerschapp wat voert gij hier uit?

CANDIDE : Dominee, ik kom uit de oorlog en ik weet niet waar naartoe. Overal dezelfde desolate ellende: kapotgeschoten bomen, ingestorte huizen en geen mens of dier te bekennen.

DOMINEE : Hola, is een dominee dan geen mens?

CANDIDE : Zo bedoelde ik het niet.

DOMINEE : Aan welke kant hebt gij gevochten?

CANDIDE : Ik heb geen schot gelost. De oorlog is zonder mij begonnen en ook zonder mij geëindigd.

DOMINEE : Gij zijt dus wat men noemt een oorlogsheld?

CANDIDE : Er is geen oorzaak zonder gevolg en geen gevolg zonder oorzaak en dus is er geen oorlog zonder strijd en geen strijd zonder oorlog en geen slagveld zonder veldslag. Wie niet sneuvelt heeft het overleefd en is dus winnaar en derhalve een held.

DOMINEE : (*wantrouwig*) Inderdaad, dat is goed geredeneerd, meneer de oorlogsheld. Maar als ik u was, zou ik toch voorzichtig zijn en geen te hoge borst opzetten.

CANDIDE : Het is toch weer vrede?!

DOMINEE : Maar er lopen nog roversbenden rond met geweren, en een geweer dient toch om te schieten, nietwaar?

CANDIDE : Dat is de logica zelfde, dominee.

DOMINEE : Maar met een half dozijn kogels in uw body zult ge dat helemaal niet logisch vinden.

CANDIDE : Ook als de oorlog gedaan is, dominee?

DOMINEE : Een oorlog is nooit gedaan, mein Herr, zeker niet voor een soldaat. Altijd smeult er wel ergens een revolutie of een staatsgreep. Een soldaat moet altijd klaar staan. En bovendien en vooral... gij hebt blijkbaar geen geld.

CANDIDE : Ik bezit geen rooie duit.

DOMINEE : Gij zijt dus waard wat een soldaat waard is en dat is niet veel. Laten we zeggen zijn geweer als het in goede staat is.

CANDIDE : (*bekijkt zijn geweer*) Helaas!

DOMINEE : En de kleren aan zijn lijf en die van u, mein Herr, hebben betere dagen gekend en ze zitten onder het slijk. Maar ge kunt toch zien dat het een

soldatenplunje is en daar houden de burgers en de boeren niet van, oh neen! Ik zou dus maar heel voorzichtig zijn.

CANDIDE : Ik zal dus voorzichtig zijn, dominee.

DOMINEE : Vriend, zeg mij eens, is de paus volgens u de antichrist?

CANDIDE : De antichrist? Daar heb ik niets over gehoord. En of hij nu de antichrist is of niet, dat weet ik dus niet en het kan me ook geen barst schelen. Alles wat ik weet...

DOMINEE : Ja?

CANDIDE : Alles wat ik weet is dat ik honger heb en graag een stuk brood wil eten met een snee boerenham.

DOMINEE : Soldaat, gij zijt dus niet van de Nieuwe Kerk. Gij verdient dus nog geen kruimel bruin brood, want gij zijt een schurk en een ketter, een roomse ketter. Maak dat ge hier wekomt en kom niet meer onder mijn ogen. *(De vrouw van de dominee komt uit het huisje.)*

VROUW : Wat is er aan de hand? Waarom al dat geraas en wie is die vogelverschrikker met dat geweer?

DOMINEE : Hij noemt zich een oorlogsheld en hij accepteert niet dat de paus de antichrist is.

CANDIDE : Pardon, pardon, ik...

VROUW : *(dreigend, handen in de heupen)* Ach zo, meneer is zeker een dominicaan of een jezuïet of misschien een lijkenrover, een galgenaas die men beter tegen de muur zou zetten en neerknallen.

CANDIDE : Mevrouw, u is vast en zeker een christenmens.

VROUW : Als ge niet meteen de plaat poetst kom je niet levend onder mijn ogen vandaan.

CANDIDE : Maar, mevrouw...

VROUW : Van onze eigendom, gij antichrist.

CANDIDE : *(Haast zich weg, terwijl het doek dichtgaat. Voor het doek nu.)* Tot wat voor lieflijke gevoelens het geloof al leiden kan in de beste der werelden. *(Loopt verder en botst tegen de rondborstige Jacob aan.)*

JACOB : Oh, oh, jongeman, waarom zo 'n haast?

CANDIDE : Verontschuldigt mij, mein Herr. Ik vlucht voor een dominee en zijn wijf, dat een katwijf is.

JACOB : Omdat ik niet gedoopt ben, verdedig ik de anabaptisten of wederdopers, al begrijp ik niet goed wat ze daarmee voorhebben. Vriend, zijt gij gedoopt? Met waarachtig en natuurlijk water?

CANDIDE : Mein Herr, ik weet het niet. Maar één ding weet ik zeker: ik sterf van de honger.

JACOB : Daartegen ken ik een goed middel. Kom mee. Ge zijt trouwens niet alleen in uw geval. *(beiden af)*

Vijfde tafereel

(Eenvoudige kamer in het huis van Jacob. Op is een clochard. Jacob opent de deur en laat Candide binnen.)

JACOB : Kom erin. Het is wel niet luxueus, maar ge krijgt meteen te eten. Zet uw geweer maar in die hoek. *(Candide doet het, draait zich om en deinst vol afgrijzen achteruit omdat de schurftige clochard naar hem toeloopt.)*

CANDIDE : Achteruit gij schurftige hond.

PANGLOSS : Candide, herkent gij uw geliefde meester niet meer?

CANDIDE : Pangloss? Zijt – gij – Pangloss?

PANGLOSS : In hoogsteigen persoon. Ik zie er wel niet toonbaar uit wegens mijn ziekte, maar ik ben wel degelijk Pangloss.

JACOB : Kennen jullie elkaar?

CANDIDE : Hij is mijn geliefde huisleraar.

PANGLOSS : Hij is mijn geliefde leerling.

CANDIDE : Meester, u ziet er verschrikkelijk uit. Welk ongeluk heeft u getroffen? Waarom woont ge niet meer bij baron von Teuten? En waar is Cunégonde? Leeft zij nog?

PANGLOSS : Ik zal al uw vragen beantwoorden, maar...

JACOB : Laat ik eerst wat te eten en te drinken halen. Gaat u toch zitten.

CANDIDE : Ik ben u zeer dankbaar. *(Ze gaan zitten en Jacob af. Hij komt meteen terug met een grote kartonnen schaal waarop een kartonnen kop prijkt. De twee schuimende bierkruiken zijn ook van karton.)*

JACOB : Laat het jullie smaken. Ik laat jullie voor een poosje alleen; ik heb nog werk aan de winkel.

CANDIDE : We zullen u eeuwig dankbaar zijn.

JACOB : *(lachend)* Ja, maar daarvoor zouden we alledrie moeten eeuwig zijn en dat zie ik niet meteen gebeuren. Het is maar goed ook. *(Geeft Pangloss een handdoek en exit. Pangloss wrijft zijn gezicht schoon en ze eten en drinken pantomimisch.)*

CANDIDE : En Cunégonde?

PANGLOSS : Cunégonde?

CANDIDE : Vertel mij alles over Cunégonde.

PANGLOSS : *(aarzelend)* Maar... Cunégonde is dood! *(Candide laat een luide kreet en valt in zwijm. Pangloss vangt hem op en brengt hem weer bij en laat hem van zijn beker drinken.)* Helaas, Candide, Cunégonde is dood.

CANDIDE : Mijn Cunégonde dood? Pangloss waar blijft ge nu met uw beste der werelden? Hoe is zij gestorven? Van wat? Van verdriet? Omdat haar vader mij letterlijk heeft aan de deur geschopt?

PANGLOSS : Neen, Candide, daarom was het niet. Het zijn soldaten die haar gedood hebben. Bulgaarse soldaten hebben haar wreed en genadeloos neergesabeld nadat zij haar hadden verkracht.

CANDIDE : Aai, mijn lieve Cunégonde!

PANGLOSS : En dat is, helaas, niet alles. Toen die goede baron von Teuten tot dem Brunck – de Heer hebbe zijn ziel – zijn dochter, de lieve Cunégonde, wou ter hulp snellen hebben zij hem zonder pardon het hoofd ingeslagen.

CANDIDE : Van soldaten kunt ge niets anders verwachten. Soldaten zijn er om te doden. En madame la baronne?

PANGLOSS : Ze werd aan stukjes gesneden, wel aan tienduizend stukjes.

CANDIDE : Aai, de lieve moeder van mijn Cunégonde. En het kasteel?

PANGLOSS : In de fik gestoken. Volledig verwoest en uitgebrand.

CANDIDE : Het kasteel van mijn lieve Cunégonde. En het vee?

PANGLOSS : Meegevoerd of ter plaatse opgegeten.

CANDIDE : Aai, lieve Cunégonde. En de paarden?

PANGLOSS : Meegenomen door de Bulgaarse cavalerie.

CANDIDE : En verder?

PANGLOSS : Verder gaat alles goed in de beste der werelden.

CANDIDE : Aai Cunégonde, wat een ellende, wat een ellende!

PANGLOSS : Maar troost u, Candide. De Alvaren hebben ons gewroken. Zij hebben precies hetzelfde gedaan met het kasteel van de naaste baronie. Inboedel opgestookt, inwoners gekeeld, kasteel en stallen in de as gelegd.

CANDIDE : Dat mijn Cunégonde dat niet meer heeft mogen beleven. Gerechtigheid is dus geschied, mijn Cunégonde werd gewroken, zo hoort het.

PANGLOSS : In de beste der werelden.

CANDIDE : Maar, meester, wat is er met u gebeurd? Wie heeft u zo toegetakeld?

PANGLOSS : De liefde, vriend, de liefde.

CANDIDE : Aai Cunégonde, ik zal het besterven.

PANGLOSS : Neem eerst nog een slok gerstenat!

CANDIDE : (*Neemt pantomimisch een slok en verslikt zich.*) De liefde?

PANGLOSS : Ja, de liefde, de troosteres van het mensdom, dat zonder de liefde niet zou bestaan. De liefde heeft mij zo toegetakeld dat ik haast het hoekje was omgegaan. De zoete liefde.

CANDIDE : Er is ook de liefde die troost brengt, maar ik ben ontoestbaar. Mijn liefde voor Cunégonde, wat heeft ze mij gebracht: één enkele kus en een dozijn stampen tegen mijn kont.

PANGLOSS : Ik weet het, Candide, ik heb u zien buitenvliegen als een kwakkeleend.

CANDIDE : Pangloss, doe mij een genoegen en verklaar mij hoe een zo diepe hartstocht u in deze ellendige toestand heeft kunnen brengen.

PANGLOSS : O, mijn goede Candide, dat zal ik u vertellen. Ik neem eerst nog een slok gerstenat om mijn keel te oliën. (*drinkt*) Candide, gij hebt toch Paquette nog gekend, nietwaar?

CANDIDE : Paquette?

PANGLOSS : Het mooie dienstmeisje van baron von Teuten!

CANDIDE : Die rondborstige griet?